

Теорія художнього нарративу в контексті когнітивно-семіотичної інтерпретації французького прозового тексту

P.I. Savchuk

Київський національний лінгвістичний університет

*Corresponding author. E-mail: Slana11@rambler.ru

Стаття присвячена огляду наукових підходів до теорії художнього нарративу, а також критичному аналізу найбільш визначальних теоретичних положень із проблематики нарративного текстотворення загалом. З позицій сучасних текстоцентризованих студій уточнено і доповнено науковий об'єм поняття "художній нарратив" і таких його основних категорій, як голос, темпоральність, просторовість і модальність, а також подано науковий зміст терміна "нарративна стратегія" у ракурсі когнітивно-семіотичних процесів і механізмів французького художнього текстотворення.

Ключові слова: *художній нарратив, лінгвоаратологія, нарративна стратегія, когнітивно-семіотична інтерпретація.*

Актуалізація питання нарративного дискурсу того чи іншого історичного періоду або певного літературного жанру в лінгвопоетологічних студіях сьогодення виникла не випадково [5, с. 105], адже контури нової наратологічної методології зумовлені можливістю множинних теоретичних модифікацій сучасного дослідницького процесу [там само].

Наратологія постає і теорією художньої прози, і теорією інтерпретації. У цьому сенсі нам близьке розуміння останньої як *повноцінного інтерпретативного підходу* [7, с. 219]. Прикладом тут можуть слугувати феміністська наратологія Сюзен Лансер, проект комбінування наратології з історією культури, або програма когнітивної наратології Девіда Германа. Важливим аспектом для всіх вищезгаданих теорій є те, що наратологія звертає увагу не лише на текст, а власне на весь його контекст, рухаючись від методики структурного аналізу до багатовимірного й різнофункціонального дослідження художньої літератури.

Виходячи з такої постановки проблеми, постструктуралістська наратологія постає самостійною *інтерпретативною теорією*, представники якої (Т. Kindt, S.S. Lanser, M.-L. Ryan) намагаються розробити щонайменше два значущі нарративні аспекти художнього тексту: *когнітивний* (D. Herman) і *семіотичний* (О.Є. Бразговська), пов'язані з такими категоріями, як свідомість / мислення і художнє мовлення.

Безпосередньо в мовознавчих працях відчутними є нові тенденції у вивченні художнього мовобуття, адже, розглядаючи процес текстотворення як особливу соціальну гру, абстрактний і уявний авторський "світ ідей" послідовно трансформується за певним нарративним сценарієм у світ реалістичний і конкретний [8, с. 394]. Відтак, цілком природно припускаємо, що стиль доби, її естетика й філософія відбиваються на мовотворчих індивідуальних пошуках письменників, зумовлюючи вибір тих чи інших нарративних стратегій і тактик у конструюванні оповідної реальності.

Становлення когнітивно-семіотичної традиції у вивченні художнього тексту відбувалося шляхом інтеграції традиційного і формалістського поглядів на *художній нарратив* як сукупності текстових одиниць, об'єднаних смисловими і темпоральними зв'язками (В.Я. Пропп, Б.В. Томашевський, Б.А. Успенський, В.Б. Шкловський, J.-M. Adam, С. Bremond), та його позиціонуванням як когнітивної, а отже, розумової діяльності автора і читача, що виступають у такому разі співтворцями оповідної реальності (К.О. Андрєєва, І.А. Бехта, Л.В. Татару). У сучасному витлумаченні *нарратив* постає полікодовою смисловою множинністю, яка виражається у нарративній структурі художнього тексту шляхом його семіотичного кодування.

За останні роки у дослідження з проблематики нарративного текстотворення, а йдеться здебільшого про французьку лінгвістичну традицію, чітко вписалась і закріпилась *лінгвоаратологія*, додавши до лінгвістики тексту і стилістики художнього мовлення нові прийоми та методи аналізу. Враховуючи такий *інтерпарадигмальний підхід*, на якому наголошують також вітчизняні науковці (Т.В. Бовсунівська, М.І. Голянич, С.М. Луцак, Н.Г. Петриченко), потенціал наратологічних студій вбачається в можливості моделювання нарративної ідентичності письменника (É. Bordas, M. Vogomano, P. Charaudeau), пошуку індивідуально-авторських знаково-мовних засобів творення "нарративної напруги" в оповіді (R. Baroni, L. Bonoli), з'ясування динаміки розгортання фокалізаційного коду як основного текстотвірного конструкту художнього твору (D. Herman, J. Kaempfer).

Лінгвоаратологія як самостійна інтерпретативна теорія (D. Herman, T. Kindt, S.S. Lanser, M.-L. Ryan), або теорія художньої прози (G. Genette), має досить багато точок перетину з когнітивною лінгвістикою і когнітивною психологією, а тому працює нині над вирішенням двох основних

проблем. По-перше, виникає питання, яким чином визначається й чим зумовлюється когнітивний статус оповіді (розбивка наша. – Р.С.) (*le statut cognitif du récit*) [15, с. 215–232], оскільки художній текст є системою знань, яка вибудовується і розгортається за певним нарративним сценарієм. По-друге, чимало зусиль докладається для того, щоб розпізнати *спосіб, в який письменник вибудовує нарратив*, у тому числі художній, зважаючи на власні когнітивні ресурси і компетенції. Так, художній текст аналізується не з точки зору того, що в ньому представлено (як у сюжетології, за В. Шмідом [12, с. 9–11]), а з погляду того, яким чином автор конструює і семіотизує навколишній світ або власний досвід у категоріях художнього нарративу.

Зважаючи на підвищений інтерес до художнього текстотворення і розробку типології нарративної організації тексту, у російській лінгвістичній традиції кінця ХХ – початку ХХІ ст. виокремилась дисципліна, що досліджує мовлення художньої літератури – *лінгвістика нарративу*.

Якщо наратологія з'ясовує принципи функціонування нарративу з теоретико-літературознавчих позицій, то лінгвістика нарративу передбачає виявлення основних тенденцій форматування й ведення оповіді з точки зору мовознавства, тобто семантичної і граматичної категорій. Ця наукова практика була започаткована працями російської дослідниці, мовознавця й текстолога О.В. Падучевої [6].

Отже, лінгвістика нарративу позиціонується як дисципліна, що вивчає формальні правила "витягування" з оповідного тексту всієї тієї семантичної інформації, котру отримує з нього людина як носій мови [там само, с. 41].

Зауважимо, що дослідження художнього тексту з урахуванням його нарративних характеристик дозволяє робити узагальнення й висновки не лише про лінгвістичну, але й про функціонально-смыслову сутність останнього, що сприяє, у межах справжнього парадигмального зсуву, зближенню літературознавства і лінгвістики [10, с. 203].

Звернення текстологів до наратології і лінгвонаратології у контексті з'ясування форм і принципів нарративної тектоніки французької художньої прози певної історико-літературної та культурної доби, а також виявлення нарративних засобів моделювання й відтворення оповідної реальності у французькому художньому нарративі відкривають наукові можливості нового прочитання когнітивно-семіотичної моделі французької прози того чи іншого історико-літературного періоду.

Одним із поштовхів до вивчення нарративності загалом і художнього нарративу зокрема стала теза Р. Барта про незчисленність оповідних текстів [14, с. 1] і ймовірність існування нарративної моделі, або авторської програми текстотворення. Такою програмою реалізації і втілення авторського задуму є *нарративна стратегія*, яку витлумачуємо як *своєрідний алгоритм творення певного типу оповідної реальності за допомогою нарративних прийомів і засобів, технік і тактик, які в поєднанні з модальними засобами риторико-стилістичного рівня та виразально-зображальними засобами мовної репрезентації віддзеркалюють специфіку творчої свідомості письменника через текстуалізацію домінант його нарративного мислення*.

У когнітивному аспекті, *нарративна стратегія* – це процес категоризації та концептуалізації автором навколишнього світу у структурах концептів, фреймів або гештальтів як ключових механізмів текстотворення. З позицій семіотики, *нарративна стратегія* постає своєрідним авторським кодом формування множинності смислів оповідної реальності та її представлення у знаково-мовних структурах.

Під *художнім нарративом* розуміємо письмовий текст будь-якого літературного жанру, що оповідає про одну або кілька подій та/чи дій, пов'язаних між собою темпорально й логічно [1, с. 4–5]. З погляду лінгвокогнітивної семіотики, *художній нарратив* витлумачуємо як *творчий спосіб конструювання і кодування певного типу оповідної реальності у певних знаково-мовних формах шляхом комбінування подій та/чи дій і побудови своєрідних просторої, темпоральної, оповідно-мовленнєвої та модальної сіток* (за Л.В. Татару [11]), які співвідносяться з такими категоріями художнього нарративу, як голос, темпоральність, просторовість і модальність.

Категорія *темпоральності* вибудовується в художньому нарративі лексико-семантичними та лексико-граматичними засобами, що представляють різні варіації і кореляції між подіями та/чи діями у формі лінійності або нелінійності руху часу в оповідній реальності. Темпоральність формується, зважаючи на особливості розгортання нарративної категорії часу, яка репрезентується лінгвістичними одиницями граматичної категорії часу й аспектуальності [3, с. 57].

Зважаючи на особливості *темпоральної сітки*, виокремлюють *лінійні / лінійні художні нарративи*, в яких оповідь розгортається лінійно, тобто у вимірах горизонтальної площини: від минулого через теперішнє до майбутнього. Лінійність, тобто хронологічність або ланцюговість, програмує відлік часу від однієї події та/чи дії до іншої, при цьому час ніколи не рухається в зворотному напрямі, пропонуючи читачеві відслідковувати послідовний рух нарративного часу. У цьому разі з позицій

семіотики можемо трактувати час як іконічний знак, оскільки він віддзеркалює дієгезис як подібний до реального світу читача [13, с. 152–153]. У *нелінійних / нелінійних художніх наративах* простежується рух почуттів крізь призму невпорядкованих просторово-часових варіацій [9, с. 86].

Категорія *просторовості* в художньому наративі відзначається абстрактним характером, оскільки є розумовим конструктом [4, с. 152], з огляду на те, що екзистенти та їх простори видимі лише в уяві, а тому трансформуються зі слів у розумові проєкції. *Просторову сітку* утворюють своєрідні S-сигнали як такі наративні конфігурації, що репрезентують інформацію про просторову стратифікацію оповіді або географічну локалізацію наративних об'єктів і суб'єктів по відношенню до автора як творця оповідного зображення.

Категорія *голосу*, що вибудовує *мовленнєву*, або *оповідно-мовленнєву сітку* художнього наративу, спирається на граматичні категорії особи, часу та способу дії, які отримують вираження у відповідних закінченнях дієслів і особових займенниках як дійктичних маркерах оповідача в мімезисі або дієгезисі. Ми потрактуємо оповідача як складно зорганізований суб'єкт комунікації, який, зважаючи на чималу кількість різноманітних модифікацій оприявлення в оповіді та дієгезисі, реалізує основні текстопороджуючі стратегії наративної категорії *голосу* у художньому творі.

Модальна сітка, референтом якої виступає категорія *модальності*, включає емоційно-оцінні лексичні та стилістичні засоби, які імплікують / експлікують ставлення автора / оповідача до оповідної реальності й корелюють з індивідуально-авторським способом відображення навколишньої дійсності. Ми схильні вбачати категорію автора в категорії *модальності*, адже остання (як об'єктивна, так і суб'єктивна) визначає структуру художнього тексту у плані змісту та у плані вираження, оскільки містить у собі оцінку того, про що оповідається.

З огляду на те, що для художньої літератури важливим є те, як оповідається, а отже, яким чином вибудовується наративний код у текстовій тканині, вважаємо, що звернення до *когнітивно-семіотичних параметрів наративного текстотворення*, власне, наративної побудови й організації художнього дискурсу, зокрема французького, є цілком на часі.

Так, досить актуальними ми постулюємо виявлення спільності наративних структур у французьких прозових творах певної історико-літературної доби з метою систематизації найбільш типових *наративних стратегій* французьких письменників; ідентифікацію найбільш виразних типів оповідної реальності, що є результатом комплікації елементів таких категорій художнього наративу, як голос, темпоральність, просторовість і модальність; розкриття лінгвокогнітивних механізмів концептуалізації наративних стратегій, характерних для французького художнього текстотворення XVIII ст.; реконструювання наративних стратегій XIX ст., XX ст. і кінця XX – поч. XXI ст.; виокремлення і з'ясування особливостей побудови й розгортання наративних можливих світів у процесі конструювання французькими письменниками схем трансформації онтології дійсного світу в можливий у різних типах оповіді (від лінійної оповіді до цитатно-фрагментарної структури художнього наративу); представлення образно-стилістичної фігуративності французьких прозових творів різних періодів у плані семіозису наративних стратегій художнього текстотворення.

Набувають значущості також дослідження *традиційних форм* існування прозових творів (гомо- / гетеродієгетична оповіді у чистому вигляді) і нетрадиційних, *скомплікованих наративних структур* із лінійним / нелінійним розгортанням подій та/чи дій на матеріалі французьких прозових текстів, що становить неабиякий інтерес як ще недостатньо вивчений феномен у контексті французького національного літературного розвитку.

Перспективним нам видається з'ясування *наративних засобів і прийомів, технік і тактик* художнього текстотворення французької прози певної історико-літературної та культурної доби шляхом розкриття лінгвокогнітивних і лінгвосеміотичних особливостей французького художнього дискурсу як феномена, що втілює безліч культурних знаків, кодів, стратегій і представляє безмежні інтерпретаційні можливості з позицій його архітектоніки, комунікативно-прагматичної функціональності, концептуальної організації та стилістики.

Останні десятиріччя відображають суттєві зміни в уявленнях про мову, дискурс, мовленнєву діяльність, а отже, і про художній текст як результат цієї діяльності. Теорія текстотворення художнього твору тісно пов'язана зі здобутками й надбаннями лінгвістики тексту, стилістики художнього мовлення, семіології, когнітивних поетики і риторики. Застосування інструментарію когнітивної семіотики і лінгвосеміотики, лінгвонаратології, лінгвосинергетики, лінгвістики тексту, лінгвостилістики, дискурс-аналізу для розкриття процесів і механізмів художнього текстотворення як *продукту авторської наративної програми* видається дійсно цілком доречним.

Приміром, *наративні стратегії* французьких письменників XVIII–XXI ст. надзвичайно різноманітні й водночас мало досліджені. Кожна епоха вирізняється власними правилами і нормами

розгортання художньої комунікації в триаді автор – текст – читач і формує при цьому свої особливості творення художнього нарративу як *ментального конструктору авторської ідентичності*. Відтак, когнітивно-семіотична й нарративна складові французької прози XVIII–XXI ст. постають показовими у ракурсі окреслення основних модифікаційних і трансформаційних особливостей формування певної оповідної реальності й утілення в ній широкого спектру філософсько-естетичних і концептуальних домінант письменників у літературному процесі Франції кожної історико-літературної та культурної доби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева К. А. Грамматика и поэтика нарратива в русском и английском языках : автореф. дис. на соискание науч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.20 "Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / К. А. Андреева. – Екатеринбург, 1998. – 45 с.
2. Бразговская Е. Е. Языки и коды. Введение в семиотику культуры : [уч. пособие] / Елена Евгеньевна Бразговская. – Пермь : Пермск. гос. пед ун-т., 2008. – 201 с.
3. Голосова Т. М. Темпоральна структура художнього тексту : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.02 / Голосова Тетяна Михайлівна. – Черкаси, 2002. – 416 с.
4. Ильин И. П. Теоретические аспекты коммуникативного изучения литературы (обзор) / И. П. Ильин // Семиотика. Коммуникация. Стилль : [сб. обзоров] / отв. ред. И. П. Ильин. – М. : Ин-т научн. информ. по естественным наукам, 1983. – С. 126–162.
5. Мацевко-Бекерська Л. В. Наративні стратегії малої прози (на матеріалі української літератури кінця XIX – початку XX ст. : дис. ... доктора філол. наук : 10.01.06, 10.01.01 / Мацевко-Бекерська Лідія Василівна. – К., 2009. – 406 с.
6. Падучева Е. В. Семантические исследования. Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива / Елена Викторовна Падучева. – М. : Школа "Языки русской культуры", 1996. – 464 с.
7. Папуша І. В. Modus ponens. Нариси з наратології / Ігор Володимирович Папуша. – Тернопіль : Вид-во "Крок", 2013. – 259 с.
8. Прието А. Нарративное произведение / Антонио Прието "Морфология романа" // Семиотика. – М. : Радуга, 1983. – С. 370–399.
9. Сірук В. Г. Наративні структури в українській новелістиці 80—90-х років XX ст. (типологія та внутрішньо текстові моделі) : дис. ... кандидата філол. наук : 10.01.06 / Сірук Вікторія Григорівна. – Луцьк, 2003. – 204 с.
10. Степанов Ю. С. Язык и метод. К современной философии языка / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 784 с.
11. Татару Л. В. Точка зрения и ритм нарративного текста (на материале произведений Дж. Джойса и В. Вулф) [Электронный ресурс] : дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.19 / Татару Людмила Владимировна. – Саратов, 2009. – 419 с. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content>.
12. Шмид В. Нарратология / Вольф Шмид. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.
13. Эко У. Шесть прогулок в литературных лесах / Умберто Эко. – СПб. : Симпозиум, 2002. – 288 с.
14. Barthes R. Introduction à l'analyse structurale des récits / Roland Barthes // Communications. – 1966. – № 8. – P. 1–27.
15. Schaeffer J.-M. Le traitement cognitif de la narration / Jean-Marie Schaeffer // J. Pier, F. Berthelot. Narratologies contemporaines : approches nouvelles pour la théorie et l'analyse de récit. – P. : Éditions des archives contemporaines, 2010. – P. 215–232.

REFERENCES

1. Andreeva, K.A. The Narrative Grammar and Poetics in Russian and English Languages: synopsis of thesis. – Yekaterinburg, 1998, 45 p.
2. Brazgovskaya, E.E. Languages and Codes. Introduction to the Semiotics of Culture, 2008, 201 p.
3. Golosova, T.M. The Fictional Text Temporal Structure: thesis. – Cherkassy, 2002, 416 p.
4. Iliin, I.P. Theoretical Aspects of Literature Communicative Study (review) // Semiotics. Communication. Style, 1983, P. 126–162.
5. Matsevko-Bekerska, L.V. The Short Prose Narrative Strategies (on the material of the late 19th – early 20th Ukrainian Literature): thesis. – K., 2009, 406 p.
6. Paducheva, E.V. Semantic Researches. Semantics of Time and Aspect in Russian language. Semantics of Narrative, 1996, 464 p.

7. Papusha, I.V. Modus ponens. Essays in Narratology, 2013, 259 p.
8. Pryeto, A. Narrative Text // Semiotics, 1983, P. 370–399.
9. Siryk, V.G. Narrative Structures in the Ukrainian Short Stories of the 20th century 80–90 years (typology and interior text models): thesis. – L., 2003, 204 p.
10. Stepanov, Yu.S. Language and a Method. Towards the Contemporary Language Philosophy, 1998, 784 p.
11. Tatory, L.V. The Narrative Text Point of View and Rhythm (on the material of D. Joyce and V. Woolf works of literature): thesis. – S. , 2009, 419 p.
12. Schmid, V. Narratology, 2003, 312 p.
13. Eko, U. Six Walks in the Fictional Woods, 2002, 288 p.
14. Barthes, R. Introduction à l'analyse structurale des récits // Communications, 1966, № 8, P. 1–27.
15. Schaeffer, J.-M. Le traitement cognitif de la narration // J. Pier, F. Berthelot. Narratologies contemporaines: approches nouvelles pour la théorie et l'analyse de récit. – P.: Éditions des archives contemporaines, 2010, P. 215–232.

The theory of a literary narrative through the French fictional text cognitive and semiotic interpretation

R.I. Savchuk

Abstract. The research paper gives a scientific approaches review towards the theory of a literary narrative and presents a critical essay of scholars' points in the narrative text formation problem. Through the contemporary text studies is specified and amplified the scientific volume of "literary narrative" notion and such its main categories as voice, temporality, space and modality. The scientific volume of "narrative strategy" term is also revealed from the point of view of cognitive and semiotic processes and mechanisms in the French fictional text formation.

Key words: narrative, linguistic narratology, narrative strategy, cognitive and semiotic interpretation.

Теория художественного нарратива в контексте когнитивно-семиотической интерпретации французского прозаического текста

Р.И. Савчук

Аннотация. Статья посвящена обзору научных подходов к теории художественного нарратива, а также критическому анализу теоретических тезисов, касающихся проблематики нарративного текстообразования в общем. С позиций современных текстоцентрированных студий уточнен и дополнен научный объем понятия "художественный нарратив" и таких его основных категорий, как голос, темпоральность, пространство и модальность, а также представлено научное содержание термина "нарративная стратегия" в ракурсе когнитивно-семиотических процессов и механизмов французского художественного текстообразования.

Ключевые слова: художественный нарратив, лингвонарратология, нарративная стратегия, когнитивно-семиотическая интерпретация.